

B O G A N M E L D E L S E R

GUNNAR MYRDAL: *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*. Bind I-III. Twentieth Century Fund. Billigudgave: Pantheon: New York og Penquin Books, Harmondsworth 1968. 2284 sider. Bøgerne kan købes enkeltvis il kr. 28,75 og samlet i kasette til kr. 86,25

Medmindre det drejer sig om kogebøger. Salmonsens'er o.l., regner man med, at en anmelder har læst den bog, han anmelder, fra ende til anden. Nærværende anmelder må derfor begynde med at bekende, at han kun har læst de første 1384 sider. De resterende 837 har han set igennem, studeret opbygningen, læst noget hist og her, men han har alligevel stort set givet op.

Denne bog er grebet an til at blive et storværk. Det er vist ikke utilsigtet, at bogen har fået en undertitel, der leder tanken hen på Adam Smith og på *Wealth of Nations*. På en måde er det lidt sært at tænke på, at da Adam Smith skrev sin *Wealth of Nations* levede den almindelige englænder vel på et økonomisk niveau, der ikke er så langt fra den gennemsnitlige inders i dag, men nu er det altså *Poverty of Nations*.

Bogen har til hensigt at give en samfundsbeskrivelse – økonomisk, politisk og sociologisk – og en samfundsanalyse af et område af Asien, der vel rummer ca. 800 mill. indbyggere. Og denne oversigt skal gives ikke ved gengivelse af alment kendt deskriptivt stof, men ved et grundlæggende studium af det hele felt. Er dette lykkedes?

Det er nok ikke tilfældigt, at bogen har fået en titel, som lyder lidt skønlitterær, lidt filmsagtig. En titel, der præcist ville dække bogens indhold, ville det næppe være muligt at formulere. Geografisk omfatter bogen de områder, der dækkes af Pakistan, Indien, Ceylon, Burma, Malaysia, Thailand, Indonesien, Philipinerne og det tidligere Fransk Indokinas successorstater. For dette område findes ingen almindelig anerkendt fællesbetegnelse. Hertil kommer

imidlertid, at hensigten at behandle dette område ikke rigtigt er nået. Bogen handler først og fremmest om Indien. Betydeligt mindre intensiv er skildringen af Pakistan, Ceylon og Burma. Endnu et langt stykke under kommer de øvrige områder, hvoraf Philipinerne og de tidligere franske områder i store dele af bogen næsten glemmes.

Stort lettere er det ikke at afgrænse bogens emnekreds. Myrdal fremhæver med rette, at man ikke kan anlægge isolerede synsvinkler på samfundet, hvis man vil forklare dets tilstand og udvikling. Verden er ikke »kun økonomisk« eller »kun politisk«. Med rette må alle samfundsfænomener studeres og alle samfundsvidenskabers metoder anvendes. I princippet vil nok de fleste være enige heri, men er synspunktet gennemført i denne bog? Det forekommer anmelderen, at vægtfordelingen i forklaringen er lagt mere efter vestlige end efter områdets forhold. I alt fald er der to store samfundsfænomener, der skønt nævnt et utal af steder ikke har fået nogen samlet omtale, religionen og kastesystemet. Dette ville være helt berettiget i en tilsvarende bog om f.eks. Nordeuropa af i dag. Men forstår man det af Myrdal valgte område uden en dybtgående analyse også af disse samfundsfænomener. Vi må jo ikke glemme, at det gamle Indiens område er præget af folk med mange forskellige sprog, ret forskellige racer, yderst forskelligt udviklingsniveau og så tillige forskellige religioner. Da selvstændigheden kom viste det sig muligt at forene forskellige sprog og racer, folk på helt forskelligt udviklingstrin, i samme stat, men det sprog på religionen. Har den manglende faglige mobilitet ikke noget med kastevesenet at gøre? Hvordan sker mødet mellem kastevesenet og den moderne økonomi? Vil kastevesenet, som i vore øjne nærmest er uførenligt med moderne økonomi og i endnu højere grad med moderne demokrati,

B O G A N M E L D E L S E R

GUNNAR MYRDAL: *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*. Bind I-III. Twentieth Century Fund. Billigudgave: Pantheon: New York og Penquin Books, Harmondsworth 1968. 2284 sider. Bøgerne kan købes enkeltvis il kr. 28,75 og samlet i kasette til kr. 86,25

Medmindre det drejer sig om kogebøger. Salmonsens'er o.l., regner man med, at en anmelder har læst den bog, han anmelder, fra ende til anden. Nærværende anmelder må derfor begynde med at bekende, at han kun har læst de første 1384 sider. De resterende 837 har han set igennem, studeret opbygningen, læst noget hist og her, men han har alligevel stort set givet op.

Denne bog er grebet an til at blive et storværk. Det er vist ikke utilsigtet, at bogen har fået en undertitel, der leder tanken hen på Adam Smith og på *Wealth of Nations*. På en måde er det lidt sært at tænke på, at da Adam Smith skrev sin *Wealth of Nations* levede den almindelige englænder vel på et økonomisk niveau, der ikke er så langt fra den gennemsnitlige inders i dag, men nu er det altså *Poverty of Nations*.

Bogen har til hensigt at give en samfundsbeskrivelse – økonomisk, politisk og sociologisk – og en samfundsanalyse af et område af Asien, der vel rummer ca. 800 mill. indbyggere. Og denne oversigt skal gives ikke ved gengivelse af alment kendt deskriptivt stof, men ved et grundlæggende studium af det hele felt. Er dette lykkedes?

Det er nok ikke tilfældigt, at bogen har fået en titel, som lyder lidt skønlitterær, lidt filmsagtig. En titel, der præcist ville dække bogens indhold, ville det næppe være muligt at formulere. Geografisk omfatter bogen de områder, der dækkes af Pakistan, Indien, Ceylon, Burma, Malaysia, Thailand, Indonesien, Philipinerne og det tidligere Fransk Indokinas successorstater. For dette område findes ingen almindelig anerkendt fællesbetegnelse. Hertil kommer

imidlertid, at hensigten at behandle dette område ikke rigtigt er nået. Bogen handler først og fremmest om Indien. Betydeligt mindre intensiv er skildringen af Pakistan, Ceylon og Burma. Endnu et langt stykke under kommer de øvrige områder, hvoraf Philipinerne og de tidligere franske områder i store dele af bogen næsten glemmes.

Stort lettere er det ikke at afgrænse bogens emnekreds. Myrdal fremhæver med rette, at man ikke kan anlægge isolerede synsvinkler på samfundet, hvis man vil forklare dets tilstand og udvikling. Verden er ikke »kun økonomisk« eller »kun politisk«. Med rette må alle samfundsfænomener studeres og alle samfundsvidenskabers metoder anvendes. I princippet vil nok de fleste være enige heri, men er synspunktet gennemført i denne bog? Det forekommer anmelderen, at vægtfordelingen i forklaringen er lagt mere efter vestlige end efter områdets forhold. I alt fald er der to store samfundsfænomener, der skønt nævnt et utal af steder ikke har fået nogen samlet omtale, religionen og kastesystemet. Dette ville være helt berettiget i en tilsvarende bog om f.eks. Nordeuropa af i dag. Men forstår man det af Myrdal valgte område uden en dybtgående analyse også af disse samfundsfænomener. Vi må jo ikke glemme, at det gamle Indiens område er præget af folk med mange forskellige sprog, ret forskellige racer, yderst forskelligt udviklingsniveau og så tillige forskellige religioner. Da selvstændigheden kom viste det sig muligt at forene forskellige sprog og racer, folk på helt forskelligt udviklingstrin, i samme stat, men det sprak på religionen. Har den manglende faglige mobilitet ikke noget med kastevesenet at gøre? Hvordan sker mødet mellem kastevesenet og den moderne økonomi? Vil kastevesenet, som i vore øjne nærmest er uføreneligt med moderne økonomi og i endnu højere grad med moderne demokrati,

sygne bort, eller vil livet finde former, så moderne økonomi forenes med et kastesystem. Man må jo ikke glemme, at ikke nok så mange love kan udrydde det adfærdsmønster, der er knyttet til kastedelingen.

Bogen handler om nutiden, men den, der skriver en bog på henved 2300 sider, kommer let til på udgivelsesdagen at have skrevet en bog om den nærmeste fortid. Bogen har i øvrigt betydningsfulde historiske afsnit; disse giver ikke blot noget af varig værdi, men først og fremmest en nødvendig baggrund for nutidsanalysen. Der er måske få områder som disse dele af Asien, hvor fortidens sædvaner og økonomiske forhold i den grad binder nutiden. Det er i dag klart, at ikke blot er landegrænserne, men hele det politiske set-up et barn af den koloniale situation; landenes økonomi er i dag en funktion bl.a. af kolonimagternes økonomiske politik og af de frigjorte staters reaktion imod og fortsættelse af denne politik; har imidlertid ikke mange sædvaner deres rod tilbage i den førkoloniale tids økonomi. De historiske afsnit er ikke skrevet ud fra en »historisk« synsvinkel, men tjener alene til at forklare de nutidige forhold. Det må også være det eneste rigtige i en bog som denne.

Bogen hedder *Asian Drama*. Er den et drama, eller handler den om et drama? Ikke i nogen betydning af ordet er den et drama, og den er så sandelig heller ikke dramatisk, men den handler om et drama. Dette drama kan anskues på forskellig måde, som et møde mellem øst og vest, d.v.s. mellem to samfundsformer, der har en helt forskellig historie, mellem industri-samfund og agrarsamfund, mellem på den ene side en dybt arbejdsdelt pengeøkonomi og på den anden side en vældig blok af subsistensøkonomi, mellem en dynamisk og en statisk samfundsform, mellem en højt uddannet teknisk indstillet befolkning og nogle nærmest uuddannede og lidet teknisk orienterede folkemasser. Den er også mødet mellem et samfund, hvor menneskene fødes ind i båse og ofte har svært ved at forlade disse, og vort i alt fald i det sidste par

hundrede år yderst mobile samfund. Hertil kommer så det politiske. Hvor vore lande var prægede af, at vi i vor udviklingsperiode havde politiske systemer, der repræsenterede en tidligere tids magt (konge, godsejere, feudalisme), er deres præg af, at de har kopieret vore nutidige politiske former, men endnu ikke har fået den økonomiske situation, vi havde, da vi fik vort demokrati (skolegang, ideologisk forståelse, arbejdsdeling, interessebevidsthed). Sandt at sige fik vi jo ikke vort demokrati til at fungere førend lidt ind i dette århundrede. Selv om udviklingsmønstret i de asiatiske lande naturligvis vil blive anderledes, end det var hos os, må man jo nok konstatere, at de har fået deres demokratiske former på et i forhold til den økonomiske udvikling meget tidligt stade. Dette giver en væsentlig forskel mellem dem og os. Hvor vore regeringer ofte repræsenterede det forbigangne, repræsenterer deres en samfundsform, som måske – og måske ikke – kommer. Det er nok ikke tilfældigt, at hvor vore revolutioner repræsenterede en folkets kamp imod feudalstyre og bureaukrati, repræsenterer deres ofte en bureaukратиets overtagen af magten fra de demokratisk valgte politikere. I begge tilfælde drejer det sig om en tilnærmelse af det politiske system til den økonomiske situation. Vist handler bogen om et drama, men er den et drama?

Det karakteristiske ved et drama er vist, at et konfliktstof isoleres og forenkles, så spændingen fremtræder blottet for alle virkelighedens småting og enkeltheder. Oversat til samfundsvidenskabernes forhold måtte dette vise sig ved, at man efter at have studeret virkelighedens komplicerede og uoverskuelige mosaik gav os et forenklet billede, en teori passende for deres forhold, en slags asiatisk »general theory«. Myrdal gør med rette gang på gang opmærksom på, at vort teoretiske apparat, vore modeller, ikke passer på deres økonomi, at anvendelse af begreber som nationalindkomst, opsparing, arbejdsløshed, arbejdsudbud o.s.v. kan være direkte misvisende og vildledende. Heri har han så

givetvis ret, men må resultatet da ikke blive, at man må lave en tilsvarende teori for deres forhold, baseret på deres præmisser. Det bliver imidlertid kun til tilløb til en sådan teori. Jeg ved ikke, om dette skyldes, at Myrdal har mistet interessen for sligt, måske i det hele taget finder økonomisk teori vildledende. Eller skyldes det, at bogen ikke blev færdig, at planen var for stor? Jeg er tilbøjelig til at tro det sidste.

I sit forord skriver Myrdal, han har brugt medhjælpere og angiver, hvem, der har skrevet hvad. Anvendes medhjælp, plejer man at følge et af to principper: Enten fremtræder de enkelte afsnit på deres forfatteres ansvar; læserne må da acceptere en betydelig afstand i stil og synspunkter mellem afsnittene. Eller de har været underkastet en redaktion, så det hele ser ud som om det er én mands værk, ét sæt af synspunkter. Det sidste har sikkert været hensigten ved denne bog, men det er ikke rigtigt lykkedes. Man finder det ikke svært at mærke, når man bevæger sig fra den ene medforfatter til den næste. Ulykkeligtvis er dette ikke blot et stilspørgsmål. Det er, som om nogle af de deskriptive afsnit ikke rigtigt leder op til de konkluderende afsnit. Det er måske kun et spørgsmål om redaktion eller rettere mangel på redaktion. Denne ujævnhed i stilen, ufærdiggørelsen, er måske hovedårsagen til, at bogen, skønt skrevet i et letlæseligt sprog, alligevel er blevet så besværlig at læse.

Det er naturligvis ganske umuligt at komme ind på en diskussion af enkeltheder eller synspunkter, udtrykt i dette kæmpeværk. Kun nogle lidt tilfældigt valgte spørgsmål skal nævnes.

Myrdal er stærkt inde på, hvordan man kan have enklaver af moderne økonomi inden i den traditionelle økonomi. Han nævner plantagerne, som i lange perioder har levet deres eget liv, med egen moderne struktur etc., uden at der har været nogen synderlig afsmitning på livet uden for plantagerne. Det samme synes at gælde de store industrivirksomheder. Det er træk, der synes at gå igen fra udviklingsland til udviklingsland. Vi havde vel noget af det

samme i vor udviklingsperiode, men hos os viste det sig nærmest at være træghedsmomenter. Det varede ikke så længe, før end der fandt en vældig afsmitning sted fra den moderne sektor til den traditionelle; men vil dette ske i udviklingslandene? Tilsyneladende sker det mindst i den asiatiske verden, langt mindre end i den sydamerikanske eller afrikanske. Noget tyder på, at vi over meget lange perioder må regne med i den verden, Myrdal beskriver, at skulle have »a dual economy«.

Beslægtet med dette er spørgsmålet om arbejdskraftens stilling. Myrdal diskuterer i et af bogens interessanteste kapitler arbejdsudbuddet, kommer ind på paradokset: den tilsyneladende overflod af ubeskæftiget arbejdskraft, der forenes med vanskelighederne med at finde arbejdskraft. Han fæstner sig stærkt ved, at udbuddet på en helt anden måde end hos os beror på arbejdstid og effektivitet. Forholdene på arbejdsmarkedet har sikkert også noget at gøre med, hvad man måske kunne kalde horisont. Det er jo i og for sig ejendommeligt, at i mange fabrikker i udviklingslandene kan man ikke få faglærte arbejdere. De forbliver som håndværkere i basarerne. Det ligger ganske uden for deres horisont at tage lønarbejde, selv om dette vil flerdoble deres indkomst. De bliver, hvor de er, konkurrerer med den ny industri ved at kræve en meget lav indkomst for deres arbejde. I nogle tilfælde bliver det virkelige resultat for dem af, at en ny tid er kommet til landene, at de får en lavere realindkomst. Kun på den måde kan bazarens kobberspand konkurrere med fabrikkernes plasticspand. Og familietraditioner, i nogle tilfælde kastebindinger, fører til, at deres børn heller ikke bevæger sig ind i den moderne sfære. Ofte har det vist sig yderst vanskeligt at få arbejdere til nye former for virksomheder, såsom plantager eller jernbaner, selv om den slags arbejde har været meget bedre betalt end det traditionelle. Man har simpelthen ikke haft tilstrækkelig horisont til at forlade traditionerne. Lønarbejde har forekommet én en meget fremmed form for arbejde.

En anden ejendommelighed ved hele dette virke er, at det er som om noget af landbrugets struktur er blevet trukket med over i industrien. Typisk for så meget landbrug derude er de mange led, jordejer, pengeudlåner, dyrker, landarbejdere, der hver skal have sin andel af udbyttet. Også industrien har sin lagdeling, sine »mellemmænd«, der ansætter og afskediger, som leder og tilser arbejdet, – og som forlanger sin del af arbejderens løn. Betales andelen i lønnen ikke, er der intet arbejde. Virksomhedens virkelige ejer er så uendeligt langt borte fra der, hvor arbejdet foregår.

Bogen indeholder meget – jeg tror berettiget – skepsis over for opfattelsen, at industrialisering er hovedvejen til at opnå en højere levestandard. Myrdal lægger vægten over på forbedring af landbruget. Disse afsnit om industriens muligheder vil være nyttig læsning for mange af udviklingslandenes industrialiseringsentusiaster. Ikke mindst lægger Myrdal vægt på, hvor enorm den industrielle sektor skal udvide for at opstige blot en del af befolkningstilvæksten.

Kommer man imidlertid til landbruget, synes Myrdals fremstilling også at måtte efterlade læseren i en pessimistisk stemning. Han fremhæver, hvordan fremskridt hæmmes af den sociale struktur, af det traditionelle system, hvorefter jordens ejer og dyrker er to forskellige personer, hvoraf dyrkeren måske overlader arbejdet til særlige landarbejdere. Den, der vil investere, må ofte låne til meget høje renter hos pengeudlånerne. De beløb, der skal betales til pengeudlånerne er undertiden en del af produktionen. Resultatet bliver, at dyrkeren, der skal tage initiativet til noget nyt, skal dele fordelene ved det noget større udbytte med jordejeren, måske med pengeudlåneren og måske endda med andre. Det er ikke så underligt, om initiativ ikke tages; den, der skal udføre det ekstra arbejde, får næsten intet udbytte selv heraf. Denne institutionelle struktur var måske praktisk i et gammeldags statisk samfund, men tilsyneladende er den nu med til at binde økonomien til at forblive statisk.

Man skal jo være varsom med at gene-

ralisere. Man har undertiden – og denne bog svækker ikke indtrykket – fornemmelsen, at bindingen til en fortids institutioner er stærkere i Indien end i majoriteten af udviklingslandene.

Vi, der har et indtryk fra vor egen udvikling, er vel alle – bevidst eller ubevidst – tilhængere af Marx's materialistiske historicopfattelse. Vi har set, hvordan den økonomiske udvikling får de af en tidligere tid bestemte kutymen til at visne bort. Står vi imidlertid her over for et samfund, hvor dette ikke sker, eller hvor det sker under meget større modstand; og hvor fortidens institutionelle ramme holder økonomien i fortidens greb. Vist er det drama.

Myrdal har en del kritiske bemærkninger om den tekniske bistand. Han har nok ret i meget, han skriver. Og Indien er nok vanskeligere af arbejde i end så mange andre lande. Skyldes det, at sædvanerne er mere bundne til fortiden dér end hos os? Ligesom missionen er prælet af på deres religioner – hvor forskelligt fra Afrika, der har suget vore religioner til sig – har meget udviklingsarbejde været forgæves, virket naivt. Det er dog, som om hans kritik mere passer på halvtredsernes entusiasme end på tressernes indstilling.

Man har bebrejdet Myrdal, at han anlægger en svensk synsvinkel på Indien; og nogle synes at ane gennem det hele ligesom et ønske om at bringe fremskridtet til dem, så de kan blive svenskerne lig. Anklagen kan forekomme helt uretfærdig, som få mere end Myrdal fremhæver, hvordan Indien m.m. må anskues ud fra sine egne forudsætninger, hvordan vore teorier ikke passer på deres forhold etc. Og dog er der måske lidt om kritikken.

Lad mig til sidst prøve på at give en samlet bedømmelse. Bogen er et imponerende stykke arbejde, indeholder et væld af oplysninger og af mange synspunkter. Lang tid fremover må enhver, der vil beskæftige sig med disse emner, se efter, hvad Myrdal skrev. Bogen vil blive en opslagsbog mere end den vil blive en bog, man læser. Bogen er lagt så fantastisk ambitiøst an, at den føles som et ufærdigt arbejde. Det fornem-

mes i den ujævne stil, i den manglende samling på det store væld af enkeltheder og i den tilfældige behandling af landene uden for Indien. Den føles som et storværk, kunstneren opgav, da det nærmede sig færdiggørelsen.

Kjeld Philip*

* Professor ved Københavns Universitet.

ADELA ADAM NEVITT (ed.): *The Economic Problems of Housing*. Macmillan, London 1967. 329 sider. Pris 50 sh. (Proceedings of a Conference held by the International Economic Association).

Bygge- og boligpolitikken synes at høre til de dele af samfundsøkonomien, som det er sværest at få styr på både i den praktiske politik og i den teoretiske modelbygning. Emnekrederen indeholder så mange stærkt følelsesladede problemer, at den har vist sig lidt tilgængelig for rent rationelle vurderinger og koldsindige beslutninger. Det synes derfor også, som om de politiske beslutninger fattes på et grundlag og efter vurderinger, der gør det vanskeligt at opstille en af de gængse økonomiske modeller til forklaring af byggeriets indflydelse på den øvrige økonomiske aktivitet og vice versa.

Hverken profitmaksimeringsantagelser, antagelser om den størst mulige økonomisering med ressourcerne, indifferens- eller velfærdsvurderinger synes at kunne give fornøden forklaring på størrelsen af og ændringer i udbud af og effektiv efterspørgsel efter boliger. I den vestlige markedsøkonomi er boligproduktion og boligforbrug næsten ingen steder bestemt af markedsforholdene. I den østlige dirigerede økonomi har boliger tilsyneladende i visse perioder nærmest været prissat, som om man stod for at gøre dem til frie goder, og samtidig har boligforsyningen i hvert fald i byerne været overordentlig utilstrækkelig og utilfredsstillende.

I foråret 1965 afholdt International Eco-

nomical Association en konference i Ditchley Park ved Oxford om »The Economic Problems of Housing«. Økonomer fra en række lande forsøgte her i fællig at finde frem til formulering af væsentlige teoretiske og praktiske problemer i boligpolitikken.

Konferencen behandlede først indlæg fra D. V. Donnison, R. F. Muth og J. B. Cullingworth om de grundlæggende fysiske, institutionelle og demografiske vilkår, som over indflydelse på mulighederne for at stille husrum til rådighed for de enkelte efterspørgere.

Boligernes stadig voksende størrelse og udstyrsstandard og deres produktionsteknisk komplicerede karakter har medført, at man ingen steder i de udviklede lande har fundet metoder til en virkelig billig-gørelse af boligbyggeriet. Boligernes lange levetid betyder, at den i ejendommene investerede kapital er meget stor i forhold til det løbende boligforbrug. Forholdet mellem den løbende produktion og den eksisterende boligmasse er naturligvis også påvirket af boligernes lange levetid. Årsproduktionen af boliger er sjældent mere end 2-4 % af bestanden. Udbuddet af boliger er derfor – i hvert fald for større regioner – kun meget lidt elastisk. De variable omkostninger ved at udbyde eksisterende boliger er meget små. Den omstændighed, at boligbestanden er tilvejebragt i løbet af mange år, og derfor med meget forskellig standard, medfører, at der er vidt spillerum for beslutninger om afholdelse af vedligeholdelsesudgifter. Det er vanskeligt at determinere disse udgifters optimale størrelse.

I sit indlæg om »Slums and Poverty« gør R. F. Muth for U.S.A.'s vedkommende gældende, at slumkvarterernes opståen og udvikling ikke kan forklares fra udbudssiden, men må anskues fra efterspørgselsiden. Saneringsmodne boliger er – kvaliteten taget i betragtning – som regel dyrere end de ikke-saneringsmodne boliger. Slumkvartererne er hovedsageligt et resultat af fattigdom, og dette betyder, at saneringer stort set ikke løser slumproblemerne, fordi de ikke berører det væsentlige problem: Slumbeboernes fattigdom. Saneringerne vil der-